

אבל אם מצא שלשה מתים:

אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה, כלומר: אם היו מונחים כפי שהם ראויים להיות מונחים במערה שרחבה ארבע אמות וארכה שמונה אמות — (13)

הרי זו "שכונת קברות"; ולפיכך:

א. אסור לפנותן, שהרי נתברר שבית קברות היה שם.

ב. אין סביבות הקבר ראויים לעשות בהם טהרות, אלא אם כן בודק הימננו ולהלן עשרים אמה, לדעת אם קבור שם מת נוסף.

ואם אכן מצא אחד בסוף עשרים אמה, הרי זה בודק הימננו ולהלן, עוד עשרים אמה.

ומפני מה בודק הוא עשרים אמה כשמצא אחד בלבד לסוף עשרים אמה?

משום שרגלים לדבר שיש בסביבה מתים נוספים.

שאיילמלי בתחילה מצאו למת בודד זה, היה נוטלו ואת תפוסתו ודיו.

אבל עכשיו, שמצא כבר בסביבה שלשה מתים, אף שבמקום זה לא מצא אלא אחד, יש לחוש שיימצאו עוד קברות נוספים, ולכן בודק הוא עשרים אמה נוספים.

נמרא:

שנינו במשנה: המוצא מת בתחילה מושכב כדרכו נוטלו ואת תפוסתו:

אמר רב יהודה לפרש את לשון המשנה:

"מצא" ["המוצא מת"] — פרט למצוי!

כדי ללמדנו שאינו "נוטל אותו" אלא כשלא היה ידוע שהוא קבור שם.

דהיינו מת שהיה ידוע על המצאו במקום זה, אינו יכול ליטלו משם. (1) כי רק מת שאינו ידוע מותר לפנותו, כי מתוך שלא נודעה קבורתו, יש להניח שלא נקבר שם אלא באקראי, ועל דעת לפנותו.

"מת" — פרט להרוג!

כדי ללמדנו שאינו נוטל את תפוסתו ואין לו

13. ראה בתוספות שביארו סדר הנחתם.
1. א. אבל לענין תפוסה [כשנוטלו מטעם כל שהוא] לא נתמעט המצוי, וכמבואר בתוספות ד"ה מצא; וכן מבואר ממה שאמרו בגמרא לקמן [לגירסת הרא"ש וה"אורח מישור], דבשלשה ידועים יש להם תפוסה.

ודין המת המצוי לענין בדיקת הטומאה מסביב משום שכונת קברות:
אם היו השנים האחרים "תחילה", דהיינו שאינם מצויים וידועים, כי אז אין להם שכונת

הרשב"ם בכבא בתרא קא ב, ודברי המפרש כאן, ודברי המאירי כאן, וגם מעט מדברי התוספות כאן; אבל הרמב"ם הזכיר את כל דין משנתנו בפרק ט מטומאת מת רק לענין טומאה, ומשמע שאין המשנה דנה כלל בהיתר לפנותם.

ומכל לשונות הראשונים נראה, שאין זה חיוב ליטול יחד עם המת את תפוסתו ולקבורו יחד עמו, אלא שהתפוסה אף היא מטמאה, וצריך ליטלה משם ולהניחה במקום אחר אם רוצה לעשות שם טהרות.

תני עולא בר הנינא :

מת שחסר: [אין לו רקב, ו]אין לו תפוסה, ולא שכונת קברות.⁽⁵⁾

ומבאר הגמרא: וכל הני — יושב או ראשו מונח לו בין ירכותיו — מאי טעמא לא, מה הוא הטעם שאין בהם את דין משנתנו?

כי אמרינן, מפני שאנו אומרים: דילמא⁽⁶⁾ גוי הוא הקבור שם.

שכונת קברות אלא כשמת מאליו, שהיות ונחסר דמו⁽²⁾ אין צריך ליטול עמו את תפוסתו. ואף אם מצא שני מתים נוספים אין זו "שכונת קברות", שכל מת חסר אין לו תפוסה, ולא שכונת קברות.⁽³⁾

"מושכב" — פרט למצא את המת יושב, שלא כדרך ישראל הקוברים את מתייהם בשכיבה, ומפרש טעמא ואזיל.⁽⁴⁾

"כדרכו" — פרט למצא את המת כשראשו מונח בין ירכותיו שלא כדרך קבורת מתו ישראל, ומפרש טעמא ואזיל.

5. א. כתבו התוספות ד"ה פרט: "מת שחסר אין לו שכונת קברות, קשה להבין למה, ושמא הלכה למשה מסיני הוא"; ולעיל נא ב ד"ה ולא, האריכו קצת יותר: וצריך עיון למה, אם טעם שכונת קברות משום חששא דדילמא היה שם בית הקברות, אף כי אחד חסר נמי ניהוש, ואם הוא הלכה למשה מסיני מוטב", וראה מה שהביא בזה ב"ארזי הלבנון" כאן בשם אחרונים. ומלשונם נראה שעל תפוסה לא הוקשה להם מה הטעם; וראה טעם לזה ב"ארזי הלבנון".

ב. לעיל נא ב נחבאר גבי רקב בתוספות ובמאירי [ראה שם בהערות], שזמן החסרון תלוי בזמן הקבורה, אך לענין תפוסה ושכונת קברות צריך בירור, ומהטעמים שהביא ב"ארזי הלבנון" בשם אחרונים, משמע שהיה חסר קודם שנקבר, ונקצת צריך עיון מנין לנו לידע שנחסר קודם שנקבר, ושמא נחסר אחר כך; ומאידך גיסא, אם תאמר שאפילו חסרון שאחר הקבורה מפקיע ממנו דין תפוסה ושכונת קברות, אם כן כמעט לא ימצא דין זה, שרובם נחסרים אחר מיתה].

6. ברמב"ם [טומאת מת ט ג] מבואר, שבחזקת גוי הוא.

קברות, אבל אם היו שלשתן מצויים וידועים, יש להם שכונת קברות, כמבואר בהמשך הסוגיא. ב. צריך ביאור לפי גירסתנו וכן היא גירסת התוספות במשנתנו: "המוצא מת בתחילה", ונמצא שכבר השמיענו התנא בהדיא שבמת מצוי אינו כן, ולמה צריכים אנו לדיוק הלשון?!

2. על פי התוספות בתוספת דברי הרא"ש; וראה כעין זה בגמרא ורש"י נדה כז ב לענין טומאת רקב שאינו נוהגת בהרוג, שפירש רש"י את הטעם משום שנחסר דמו, ומת חסר אין לו רקב כמבואר לעיל נא ב.

3. וכמבואר להלן בהמשך הסוגיא, וכן הובא דין זה בגמרא לעיל נא ב.

4. בהמשך הסוגיא בהערות על מה שאמרו: "מצא שנים ראשו של זה בצד מרגלותיו של זה, אין להם תפוסה ואין להם שכונת קברות", יתברר דין היושב ודין מי שראשו מונח לו בין ירכותיו [שנתמעט מ"כדרכו" כדמפרש בסמוך], אם נתמעטו לענין שכונת קברות בלבד, או אף לענין תפוסה.

מעשה ברבי ישכב, שהיה רוצה להחזיק מקום מסויים בטרה, ובדק ומצא שנים ידועין ואחד תחילה, וביקש לעשותן שכונת קברות.

אמר לו רבי עקיבא:

כל שיוגעת לריק יגעת. כי לא אמרו שכונת קברות אלא או לשלשה ידועין או לשלשה תחילה.

שנינו במשנה: המוצא מת בתחילה מושכב כדרכו נוטלו ואת תפוסתו, שנים, נוטלן ואת תפוסתן:

מצא שנים, ראשו של זה בצד מרגלותיו של זה, וראשו של זה בצד מרגלותיו של זה שלא כדרך קבורת ישראל —

אמרינן: שמא גויים הם, (7) ולכן אין להן תפוסה ולא שכונת קברות.

ואם מצא שלשה מתים, האחד ידוע היה שהוא קבור כאן, (8) ושנים תחילה, כלומר: שני מתים מתוך השלשה לא היו ידועים —

או אפילו אם מצא שנים תחילה ושנים ידועים, יש (9) להם תפוסה, ואין להם שכונת קברות, (10) שאין "שכונת קברות", אלא לשלשה ידועים, או לשלשה תחילה. (11)

8. כתב הרא"ש: "פירוש שהיה ידוע הקבר, אבל אין ידוע אם נקבר שם לשם קבר או לפי שעה והיה דעתם לפנותו".

9. כן גרס ב"אורח מישור", וכן היא הגירסא ברא"ש; וראה בתוספות לעיל ד"ה מצא, שמת ידוע יש לו תפוסה.

10. ואינו בודק סביבותיהם, ומפנה את אותם המתים שלא היו ידועים; אבל את המתים הידועים אינו יכול לפנות, שהרי אף מת יחידי ידוע אסור לפנותו.

11. בתוספות כתבו בשם רשב"ם, שהלכה למשה מסיני היא; וראה עוד מה שכתבו בשם ר"י טעם בדבר.

והרא"ש ביאר את הטעם: "כיון שלא היו שלשתן מענין אחד, אין תולין שנקברו שם לשם קבר, שהרי נמצאו שנים שאינם ידועים; וכן שני ידועים ואחד תחילה, אבל כששלשתן ידועין או תחילה, אז אנו תולין שלשם קבורה הונחו שם".

7. א. נתבאר על פי הרא"ש שכתב: ראשו של זה בצד ראשו של זה, אין דרך ישראל לקבור כך מתיהם; ואם כן למדנו, שבמקום שאנו תולים את המת בגוי, כי אז אין לו דין שכונת קברות וגם לא תפוסה, והוא הדין יושב, וראשו מונח לו בין ירוכתיו שמאותו טעם הוא; ומסתימת דברי התוספות לעיל גבי יושב וראשו מונח לו בין ירוכתיו, משמע נמי שלכל ענין משנתנו נתמעטו אלו.

אבל הרמב"ם [טומאת מת ט ג] כתב, שאף אלו שבחזקת גויים הם, יש להם תפוסה, וראה שם ב"כסף משנה", והרמב"ם לא הביא כלל את הדין המבואר כאן "ראשו של זה בצד מרגלותיו של זה וכו' אין להן תפוסה ולא שכונת קברות".

ב. מבואר ברמב"ם שם, שאפילו היה האחד יושב או ראשו מונח לו בין ירוכתיו, והשאר מושכבים כדרכם, אין הוא מצטרף לשכונת קברות; והוא הדין במצא ראשו של זה בצד מרגלותיו של זה, לפי מה שכתב הרא"ש שמתעם אחד הוא.

ומבארת הגמרא: היכי דמי תפוסה, כלומר: היכן מצאנו שצריך ליטול עמו תפוסה? (12)

אמר רב יהודה:

כי אמר קרא: "ויקברו ימי ישראל למות, ויקרא בנו ליוסף, ויאמר לו וגו' אל נא תקברני במצרים. ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם", ולמה הוצרך להוסיף ולומר "ממצרים", לא היה לו לומר אלא: "ונשאתני וקברתני בקבורתם", אלא כדי ללמד:

ממצרים [מעפר של מצרים] טול עמי! (13)

עוד מבארת הגמרא: וכמה הוא שיעור תפוסה שאנו חוששים בו לטומאה?

פירש רבי אלעזר בן פדת: (14)

נוטל עפר תיחוח [רך] שמתחת למת, וחופר עוד מתחתיו בקרקע בתולה שלש אצבעות. (15)

מיתבי מברייתא ששינינו בה:

וכמה שיעור תפוסה שאנו חוששים בה לטומאה? פירש רבי אלעזר ברבי צדוק:

נוטל, מפריד מן העפר שבקבר:

את הקיסמין [שאריות של ארון השיש שנכתת] ואת הקספות [כמו "קוזזות אדמה"] הם גושי אדמה שברור לו שאינם מעצמות המת —

וזורק מתוך העפר שנטל את הוודאין, היינו מה שברור לו שאינו מעצמות המת, (16) ומניח במקום מוצנע את הספיקות, כלומר: את העפר שהוא מסופק שמה יש בו מעצמות המת, וכדי שלא ייטמאו בו עושי טהרות ממנו —

והשאר שהוא ודאי משחיקת עצמות המת, מצטרף לשיעור רוב בנין או לשיעור רוב מנין [של עצמות המת, שזה הוא שיעורם לטמא באוהל], ולרובע [קב עצמות הבאים מרוב המנין ומרוב הבנין שאף הם מטמאים באוהל], וכשהוא רקוב הרי הוא מצטרף למלא תרווד רקב. (17)

12. פירוש הרא"ש.

13. צריך ביאור: והרי אמר ליוסף, שלא יקברנו כלל במצרים, אלא ממתתו ישאהו לארץ ישראל, ומה תפוסה שייך שם!?

גם צריך ביאור: כיון שדין התפוסה אינו אלא משום טומאה ולעושי טהרות, מה שייך ענין זה במצרים!?

14. שהיה אמורא, תוספות.

15. כתבו התוספות בשם הירושלמי, שטעם הדבר הוא, משום שמוהל המת מחלחל בקרקע עד שיעור זה; והמפרש כתב: "נוטל עפר תיחוח

שנעשה מחמת הדם שיצא ממנו ומחמת מוהל שיצא מן המת; וחופר בכתולת קרקע שלש אצבעות, דאמרינן כשיעור שלש אצבעות נבלע בקרקע".

16. לכאורה כפל לשון הוא, שהרי כבר אמר שזורק את הקיסמין והקסוות שהן ודאין.

17. נתבאר על פי לשון התוספות.

והנה לכאורה היתה הגמרא יכולה להזכיר גם עצם כשעורה לענין מגע ומשא!?

ויש לפרש שהברייתא הרי דנה בהפרדת שחיקת עצמות מן העפר שהם מעורבים בו, ומבואר לעיל בגמרא נב ב [ראה בהערות שם]

הרי שאינו חושש ליטול את כל העפר התיחוח ואת קרקע הבתולה שמתחתיו, ותיקשי לרבי אלעזר!?

ומשינין: הוא — רבי אלעזר בן פדת — דאמר כי האי תנא; דתניא:

וכמה שיעור תפוסה? אמר רבי יוחנן משום בן עזאי:

נוטל עפר תיחוח, וחופר בבתולה שלש אצבעות, וכדברי רבי אלעזר.

שנינו במשנה: מצא שלשה וכו' הרי זו שכונת קברות, בודק הימנו ולהלן עשרים אמה: (18)

סה-ב אמר רבא:

בדק מקום מסויים⁽¹⁾ אם יש בו קבר, ומצא קבר אחד ופינה אותו כדין קבר יחיד הנמצא בתחילה, ושוב בדק ומצא קבר נוסף ופינה גם אותו, ושוב בדק ואשכח [ומצא קבר נוסף], ונמצא שהיתה כאן "שכונת קברות"

שאסור לפנות את הקברים משם; וכיצד יעשה בשלשת הקברים:

לא האי מפני ליה, אינו מותר לפנות את הקבר השלישי שמצא לגבי הנך תרי [אצל שתי הקברות שכבר פינה], שהרי "שכונת קברות" היתה כאן, ואסור לפנותה.

ואף לא הני תרי מפנה לגבי האי חד, ואף אינו צריך להחזיר את שתי הקברות שכבר פינה למקומם הראשון אצל השלישי, שלא חייבוהו חכמים בכך, כיון שבשעה שפינס לא היה ידוע ש"שכונת קברות" היא.⁽²⁾

איכא דאמרי דאמר רבא [יש האומרים שכך אמר רבא]:

כיון שנתנה רשות לפנות, מפנה (להוין) [ליה, לקבר השלישי].

כלומר: כיון שכבר פינה את הראשונים ברשות קודם שידע ששלש קברות הם, הרי אנו דנים את השלישי כקבר יחיד שאין עליו דין "שכונת קברות", ומותר לפנותו.⁽³⁾

הבנה, כי בבא זו של המשנה אינה שייכת לדברי רבא; ומן הראוי היה להשים ציטטא זו קודם דברי הגמרא בעמוד ב: "בדק מעשרים אמה".

1. אין כוונת הגמרא שבדק עשרים אמה ומצא שם קבר, שאם כן היחה אסור לפנותו משם כי הוא חלק משכונת הקברות; אלא שהיה אדם רוצה לעשות טהרות במקום מסויים והיה בודק את המקום מטומאה, ואף שאינו מחוייב לעשות כן.

2. נתבאר על פי הרא"ש.

3. כן נראה כוונת התוספות, וראה פירוש

שעצמות "דאקמח אקמוחי" [טחונים עד דק] אינם מטמאים משום עצם כשעורה [ואף אם עצם כשעורה שנחלק לשנים מטמא]; ואם כן אין לדון כאן אלא משום רוב מנין בנין, ומשום רובע קב עצמות.

אלא שצריך ביאור: מנין יודע הוא על עצמות שחוקים, שהם מרוב מנין ורוב בנין; שמא תאמר: אין כוונת הברייתא אלא שחושש להם משום טומאה זו, אם כן מה בין השאר לספיקות, שהרי אף אותן מניח במקום מוצנע, [וראה בהגהות הגר"א שמחק כל זה מן הברייתא, אך התוספות לא עשו כן].

18. ציטטא זו מן המשנה לפני דברי רבא אין לה